

השכל וידע

א. נבוכים אנו בבעיות אמונה ודת: היש בורא לעולם אם אין? האמת תורת משה אם לאו? מכאן יורונו מחנכים ומדריכים להאמין, ומכאן יורונו מחנכים ומדריכים לכפור. מה נעשה?

ב. לא נוכל לסמוך על איש זולתנו. נקבל אך ורק הכרעת שופט אחד: שכל־נו אנו. כל אשר נקרא ונשמע נבדוק במאזנינו. עד אשר נשיג תשובה מוכחת לשאלותינו.

ג. אך מהו סוג ההוכחה אותה נבקש? במתימטיקה "מפונקים" אנו. רגילים אנו להוכחות מוחלטות, שאין עליהן תשובה ואין אחריהן ספק. היש לנו הצדקה לדרוש הוכחות דומות גם בבעיות דת־יות, ולהמנע מלקבל הוכחות חותכות פחות מאלו?

ד. איך נוהגים אנו בשאר שטחי החיים? המצפים אנו להוכחות מוחלטות בענפי הכימיה, הפיסיקה, הביולוגיה וכדומה? ההמתין ניוטון עד אשר ראה את כל תפוחי העולם נמשכים ארצה? האם נסה לפחות להוכיח כי גם כעבור שלש מאות שנה יוסיפו התפוחים לנשור ולא לפרוח השמימה? או ההוכיח משהו אי פעם כי לעולם ירתחו המים על האש ולא בקרח? לא! ואף על פי כן משוגע הוא

החושב שמא יעוף התפוח לפתע או המנסה לבשל מים במקרר. לצרכינו המעשיים והעיוניים כאחת מקבלים אנו כמוכח את ההסבר המקיף מספר רב ביותר של עובדות הידועות לנו ומסבירן באופן המתקבל ביותר על דעתנו, כפי שעשתה זאת, למשל, תורת ניוטון עד לבואו של איינשטיין.

ו. והוא הרין לשאלות האמונה והדת. רואים אנו עולם ומבקשים אנו לידע איך נברא ולשם מה, ומה הן המסקנות הנובעות מכן המחייבות אותנו. לא נפלה את הדת לרעה לעומת יתר שטחי החיים, גם אם לעולם לא נקבל תשובה מוכחת באופן מושלם, תחייב אותנו אותה התשור־בה העונה על המספר הרב ביותר של שאלות, או מסבירה עובדות רבות ביותר, בצורה המתקבלת ביותר על דעתנו.

ז. וכאן ניתנת תורת כל אחד ואחד בידו. תמיד יכול אדם להתעקש ולראות את ההסבר הפשוט יותר כמסובך יותר ולהיפך. על אחת כמה וכמה כאשר ירא הוא, באופן מודע או בלתי מודע, מפני המסקנות הצפויות. דומני שהתרופה היחידה לכך היא טפוח בקשת האמת והיושר בקרב לבנו, והעדפתם על פני יתר הערכים.

ב

א. בכל אשר נפנה בעולם המעשה נח־פש לא רק את העובדות כי אם גם את סיבותיהן. לא המדען בלבד מסביר את פשר העובדות שלפניו, אלא כל אדם

הרב אבגדר נבנצל

נוצר והתפתח כל זה ולא יד הבורא עשתה כל זאת במחשבה תחילה, הנה גם אלמלא היתה לנו סתירה מפורשת לדבריו, חייבים הם להיראות לנו תמוך הים יותר מדברי איש אשר יאמר כי רק במקרה רתחו המים על האש וכי להבא ירתחו במקרה. המהוות תורות דרוין, מנדל, ליסנקו וכדומה הסבר פשוט יותר ומקיף יותר לעולם שלפנינו מתורת הבריאת האלקית?

ג. יבא מי שיבא ויטען כי לא נוכל להאמין כי העולם הוא צעיר מבן ששת אלפים שנה. הן רואים אנו כוכבים המרוחקים מאתנו למעלה מששת אלפים שנות אור, ומוצאים עצמים הנראים לנו כבני למעלה מששת אלפים שנה. טענות אלו היו מוצדקות אילו היינו רוצים להוכיח שהעולם נברא לפני ששת אלפים שנה במצב התחלתי, או אילו ביקשנו להסביר את בריאת יש מאין לפי כללי יצירת יש מיש. אולם כשם שנראה בתורה שהאדם נברא במצב מבוגר ולא כתינוק בן יומו, כן נבראה כל הבריאה מפותחת ומשוכללת ומותאמת להתפתחותה הטבעית המוכרת לנו כיום, כלומר היא נבראה כפי שהיתה נראית אילו הי' גילה כך וכך מליוני שנים, וקרני אורם של הכוכבים לא התחילה להתפשט אז כי אם נבראו כבר בדרכם ארצה ונגלו לעיני אדם הראשון בלילו הראשון. וממדע היצירה המוכר לנו ודאי שלא נוכל להקשות על פלאי הבריאה.

בה להיווצרות האש לא ידע לחזור וליצור אותה או להשמר מפני היווצרותה. ואין כל הצדקה ואפשרות לכך לראות בטבע טבע ובמדעיו מדעים אם לא מתוך הנחה ראשונית בדבר קשר בלתי נמנע בין סיבה לתוצאה. לכן רשאים וחייבים אנו לשאול על כל עובדה טבעית "מדוע?", וגם על התשובה הניתנת לנו לחזור ונשאל "מדוע?", אין לנו רשות הגיונית להפסיק סדרה זו של שאלות כל עוד דוגלים אנו בסיבות טבעיות. במלים אחרות: התשובה הסופית לשורת השאלות מן ההכרח שתהי' סיבת הסיבות, הכה העל טבעי — אלקים. הרוצה לאסור עלינו את הצגת השאלות במסגרת הטבע, או לענות "ככה זה — בלי סיבה", עושה זאת באופן שרירותי ומטיל הגבלה בלתי מבוססת על השימוש בשיכלנו. יש אומרים שתיכון גם דרך מחשבה שאינה מבוססת על המושגים של סיבה ותוצאה. יתכן. לכשנשתמש בשיטה זו בחיי יום יום נוכל להשתמש בה גם בשטח האמור נה. אך לא קודם לכן.

ב. כל זה מהבחינה העיונית גרידא. אולם לא עולם מופשט רואות עינינו כי אם עולם שכולו טוב, עולם שבו נערכו חלקיקי יסוד דקים מן הדקים ומעטים עד מאד במספרם וניצבו ברב גוניות עד לאין שיעור. הן דומם וצומח, חי ומדבר כולם משלימים זה את זה ומפריני סים זה את זה ומהווים ביחד עולם המהנה את החרשים ומעסיק את החוקרים עד לאין גבול. אם יאמר איש כי במקרה

ג

א. נעבור עתה למדע ההיסטורי. המת-
 בזנן בפרטי תולדותינו עלול להקשות
 קושיות מסוימות: מדוע נפלינו מכל עם?
 מדוע באה עלינו בדרך האחרון שואה
 שאין כדוגמתה? ואם עונותינו גרמו
 זאת — במה זכינו בכל זאת לקיום כה
 נכבד בארץ הקודש? אולם עד שאנו
 מתבוננים בפרטים נחזור כדרכנו לחפש
 את התשובה שתסביר לנו חלק גדול
 ביותר של דברי ימינו בצורה המתקבלת
 ביותר על דעתנו.

ב. אולם אם נתבונן אל הכלל כולו
 מהו אשר תחזינה עינינו כי באו עלינו
 דברי התורה ונביאי האמת עד תומם.
 לפני בוא טיטוס, טורקוימדה, חמילניצקי
 והיטלר נאמר לנו "ובגוים ההם לא תרי-
 גיע ולא יהי מנוח לכף רגלך", ועד
 היום מחפשים החוקרים סיבות טבעיות
 לשנאת ישראל בכל הדורות. ואם ניבאו
 כל נביאי ישראל כי לא ניכחד מעל
 פני האדמה. עדים אנו בכל הדורות כי
 לא יוכלו שבעים זבאים לבלוע כבשה
 אחת. ואותן הנבואות שמורגלים היינו
 לכנותן כנבואות לעתיד לבוא. מקוים
 אנו כי בחסדי הבורא ראינו כבר את
 ראשית התגשמותן. האיך כל התהליך
 הזה מעיד כמאה עדים כי משה אמת

ותורתו אמת?
 ג. ואם נפקח עינינו נוכל לעתים להכיר
 גם בפרטים את הנהגת הבורא המשלם
 במדה כנגד מדה. הנה, למשל, דוגמא
 הידועה לכל. באביב תש"ג מרדו היהודים
 בגטו ורשה. היושר וההיגיון היו מחייבים
 שהפרטיזנים הפולניים יתמכו בהם כנגד
 אויביהם המשותפים, הגרמנים. למעשה
 עמדו רובם מנגד וראו בהסכמה בהשמדת
 היהודים. בקיץ תש"ד התקרב הצבא
 האדום לשערי ורשה והפרטיזנים הפול-
 ניים התקוממו. הפעם מנע סטלין את
 עזרתו משותפיו למלחמה בהיטלר. הפ-
 סיק לפתע את התקדמות צבאו, מנע
 ממטוסי המערב בסיסים במזרח לשם
 הושטת עזרה לפולנים, וראה בהסכמה
 בהשמדת הפולנים.

סוף דבר אותו הגיף, אותו שכל ישר,
 אשר בלעדיו לא נוכל להיות את חיי
 העולם הזה, ידריכנו גם לחיי העולם
 הבא. רק אל ניכנע לשיגרת המחשבה
 או נסמוך על שיכלם של אחרים. המפתח
 להכרת האמת בידינו הוא. כבר אמר
 נעים זמירות ישראל: "מה אנוש כי
 תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו: ותחסרהו
 מעט מאלקים".